

AVRUPA'DA BÜYÜME VE İSTİHDAM SON YİRMİ YILDAN ÇIKARILAN DERSLER

Yazan: Jan TINBERGEN*

Çevirenler: Prof. Dr. Mahmut ÂDEM**

Öğr. Gör. Uğur GÜVEN***

Bu inceleme istihdam piyasasının gerilemesi ve bugünkü işsizliğin kökenindeki etkenleri belirlemek üzere, son yirmi yılda Avrupa'daki ekonomik büyümenin özellikleri üzerine bir durum saptamasını amaçlamaktadır. Sözü edilen inceleme geriye dönük bir özelliğe sahiptir, geçmiş yıllarla ilgilidir, ama aynı zamanda geleceğe yönelik bir düşünmeyi sağlam temellere oturtmayı amaçlamaktadır. Görünüşe bakılırsa, bu konferansı düzenleyenler, haklı olarak, "Bir soruyu iyi sormak, iyi bir yanıt almanın yarısıdır" görüşünde birleşmektedirler. İşte bu anlayışla son onyılların olayları sergilenmeye çalışılacaktır.

Bununla birlikte, okuyucunun dikkatini burada, genellikle gözden kaçan deneyimlerin kazandırdığı bir gerçeğe çekmek yerinde olur: Sağlıksız bir durumun nedenlerini iyi bilmek, çoğu zaman onu iyileştirebilmek için yeterli değildir. Değiştirilemeyecek nedenleri tartışmak, sonuçlarını ortadan kaldırmak için araçlara ilişkin araştırmamıza çok büyük bir katkıda bulunmayacaktır. Oysa konferansın temel konusu bu araçların araştırılmasıdır. Yine de ele alınan nedenlerin bazıları araçlara dönüştürmeye çalışılacaktır. Kuşkusuz, yaşadığımız ya da yaşama isteği duyduğumuz toplumsal yapıların yaratıcı özünü keşfedebileceğimiz daha başka araçlara da başvurmamız gerekecektir.

I. SON YİRMİ YILDA BATI AVRUPA'NIN DEĞİŞİMİ

Balassa (1979), 1960-1973 döneminde Batı Avrupa'nın durumunu kendi bütünlüğü içinde irdelemek için, gelişmiş Batılı ülkelere ilişkin

* *Emploi et Chomage en Europe*, Paris, 1981 adlı yapıttaki yazısının çevirisidir. Hollandalı İktisat Profesörü olan Yazar, Nobel Ekonomi ödülü sahibidir.

** Eğitim Yönetimi ve Planlaması Bölümü.

*** DEÜ, Buca Eğitim Fakültesi.

temel verileri gözler önüne sermektedir. GSMH'nin yıllık artış oranı % 4.8, dışsatımın ise, yıllık ortalama artış oranı % 8.8'dir.

Birleşmiş Milletler'in resmi istatistiklerine göre aynı dönemde, Avrupa'daki gelişmiş piyasa ekonomilerinde, verimlilik artış oranı, % 4.2 idi. Bu oran üretimin % 4.8'lik büyüme oranı ile tümüyle tutarlıdır. İstihdama gelince, aynı kaynak, % 0.6'lık bir büyüme oranından sözetmektedir, bu da Dünya Bankası'nın verilerine göre (1976), 1960-1974 döneminde % 0.7 olan nüfus artış oranına çok yakındır.

İki olgu özellikle dikkate değer görülmüştür. Bir yandan Birinci Dünya Savaşı ile son bulan yüzyılda % 2.4-% 3 olan üretim artış oranı, son yirmi yılda % 5 dolayında bulunuyordu. Öte yandan, tüm Batı Avrupa'da gerçekten hemen hemen tam istihdam durumu yaşanıyor. İşgücü istemi (talebi) öylesine güçlüydü ki, çoğu Akdeniz çevresinden, Kuzey Afrika, Türkiye, Yugoslavya ve İspanya'dan çok sayıda yabancı işçi akın ediyordu. Avrupa Topluluğunda özel bir yasal statüden yararlanan, önemli bir İtalyan işçi bolluğu bile vardı. Verilen ücretler dikkate alındığında arzın talepten çok düşük olması nedeniyle, bu göçmen işçilerin çoğu, pis ve ağır işlerde çalışıyorlardı. Kendi ülkelerindekinden çok daha elverişli bir toplumsal düzenleme bu göçmen işçileri çekiyordu. Aynı biçimde, en gelişmiş Avrupa ülkelerindeki yerli işgücü, toplumsal güvenlik sisteminin gelişmelerinden, özellikle de, elli yıl öncesine oranla çok daha elverişli olan hastalık nedeniyle ortaya çıkan çahşamamazlık durumlarında işsizlik sigortasından çokça yararlanıyordu.

Bu çözümlemenin en önemli yanı, bu yüksek verimlilik artış oranının birçok nedeninin bulunmasıdır. Bu inceleme çerçevesinde 1964 yılına kadar konu edilen dönemin bir bölümü için Denison'un (1967) yaptığına yakın bir inceleme yapmak mümkün olmayacaktı, çünkü gerekli bütün verilerin derlenmesi güç olacaktı. Bununla birlikte, 1960-1973 dönemini kapsayan onüç yıllık sürede aynı özellikteki kısa bir incelemeden, anılan dönemde toplam büyümenin şu çoğaltanların etkisiyle açıklanabileceği görüşü çıkarılıyordu:

1.10

1.04-1.05 — Uluslararası planda işbölümünün gelişimi

1.14-1.21 — Teknik gelişme

1.22-1.23 — İşgücü eğitiminin iyileştirilmesi.

Varsayımlara dayalı veriler temel alınarak yapılmış bu tür bir açıklama bu bölümün sonundaki Ek-1'dedir. Bu veriler incelendiğinde, ye-

tiştirmenin iyileştirilmesinden kaynaklanan gelirlerin, teknik gelişmeden kaynaklananları biraz geçtiği gözlenmektedir, oysa emeğin uluslararası bölüşümün gelişimine bağlı olanlar çok daha düşüktür. Ekte, sadece Hollanda örneğinde hangi verimlilik kazancının iyileştirilmiş bir eğitim getirebileceği kestirilmeye çalışılmıştır. Böylece yukarıda verilen rakamın biraz altında kalan 1.20 çoğaltanı elde edilmiştir.

Denison, sözü edilen dönemde verimlilik artışına katkıda bulunan birçok etkeni de hesaba katmıştır, örneğin; “gelirlere oranla esnekliğin bir sonucu olarak değişken ekonomiler (économies d'échelle)” ve “bilgilerin uygulamaya konulma sürelerindeki değişiklikler”. Bu son etkenler, bu sonuçlar ve kendi sonuçları arasında gözlenen farklılıkların nedenini oluşturabilirlerdi. Denison'nun verileri eski olmakla birlikte en kesin olanlarıdır, ama yakın geçmiş için yararlanılabilir özellikle değildir.

II. YETMİŞLİ YILLARIN EKONOMİK GERİLEMESİ

Oldukça uzun, örneği görülmemiş bir büyüme dönemini izleyen bugünkü gerileme, üretim ve istihdamdaki durgunluğun, fiyatların sürekli artışı ile düzenlenmesini içeren gerçekten yeni bir özellik taşımaktadır. Bugün işsizlik 1930'lu yılların Büyük Ekonomik Bunalımı sırasındaki kadar korkunç oranlara ulaşmamış ise de, İkinci Dünya Savaşı'ndan beri, görülmemiş boyutlardadır. Resmî istatistiklere göre, en az etkilenmiş ülkelerden biri olan Federal Almanya'da insangücünün işsizlik oranı % 5 olmasına karşılık, bu oran İngiltere ve İtalya gibi zayıf ekonomili ülkelerde çok daha yüksektir. A.B.D.'de -politik açıdan işsizliğe verilen önem Avrupa'dan daha azdır- ve işsizlik oranı Batı Avrupa'dakinden hemen hemen her zaman daha yüksek olmuştur. Lord Beveridge'in İngiltere için % 3, İsveç için ise % 1.5 olarak kabul ettiği tam istihdam sınırına, A.B.D.'de işsizlik oranının % 5'ten düşük olduğu zaman tam istihdama ulaşılmış olarak kabul edilmektedir. Kaydedilmelidir ki, resmî istatistikler, hastalık ya da kaza nedeniyle yarı zamanlı ya da tam gün çalışma yeteneğini yitirmiş olan işgücü de hesaba katıldığında, Hollanda gibi bir ülkenin durumunda bu, hatalı sonuçlara götürebilir. Öte yandan, birçok ülkede de gözlenebileceği gibi, refah döneminde yararlanılabilen işgücünün bir bölümü, (örneğin kadın işgücünün büyük bir bölümü), iş bulma şanslarının çok az olduğu dönemlerde, iş arayan olarak başvurmaktan çekinmemektedirler.

III. ÜCRETLERİN ARTIŞI ÇOK MU FAZLA?

Son yirmi yılda, yalnızca ücretler artmamış ama, sabit fiyatlarla ücretler (fiyat artışıyla sabitleştirilmiş), verimlilikten daha çok artmış-

tır. Başka bir deyişle, üretim birimi başına ücret maliyeti, bu üretim fiyatından daha fazla artmıştır. Aşağıda Çizelge 1'de bir takım anlamlı veriler bulunmaktadır.

Çizelge 1.
Gerçek Ücretler ve Verimlilik Konusunda İstatistiksel Veriler
(1960-1979)

	1960	1970	1973	1975	1976	1977	1978	1979
Gerçek Ücretler	100	174	202	215	219	221	225	230
Hollanda								
Verimlilik	100	144	168	171	181	183	188	194
Hollanda								
Verimlilik	100	—	172	—	—	—	—	—
Batı Avrupa								
Birim Ürün Başına								
Ücret Maliyeti	100	163	258	373	357	403	469	514
Hollanda								
Hollanda'nın Rakipleri	100	141	201	285	278	306	359	399

Ücretlerin bu gelişimi, uzun tartışmalara neden olmuştur. Bu gelişimin; fiyat artışları ya da enflasyon ile birlikte olan olayın temel nedeni olup olmadığı sorulmuştur. Bu soruyu sormaya yönelinmiştir, çünkü yüzyıl öncesine göre, bugün ulusal gelir içinde emeğe ödenen ücret, daha da büyük önem taşımaktadır. Sonuçta, Kuznets'in rakamlarından da (1966) anlaşılacağı gibi, ulusal gelir içinde sermayenin payı (Fransa ve İngiltere'de) 1850'li yıllarda % 40'tan aşağı, 1950'lerde ise % 20'lere düşmüştür. ABD'de 1900-1950 arasında aynı yönde bir düşüş gözlenmektedir.

Ücret artışı haddinden fazla mı? Bu soruyu yanıtlayabilmek için, ücret oranlarının en uygun gelişimi konusunda bir ölçüte sahip olmak gerekmektedir. Verimlilik oranını -çoğuna yapıldığı gibi- ölçüt olarak almakla, ücretler ulusal gelirin bir payı olmak durumundadır. Fiyatlar değişmeksizin ücretlerin büyüme oranının, verimliliğin büyüme oranından daha yüksek bir değer kazandığı en uygun bir gelişimi dikkate almak uygun düşmektedir. Böyle bir büyüme, işgücünün nitel iyileştirilmesi ile birlikte olması koşuluyla, özellikle eğitim düzeyinin iyileştirilmesiyle mümkün olabilir.

Son yirmi yılda tüm ücretlilerin bileşiminde bu çeşit bir değişim gözlenmiştir: Yalnızca temel eğitim görenlerin oranının azalmasına karşılık, yükseköğrenim görenlerin oranı artmıştır. Aynı zamanda oranı azalanların geliri, diğerlerinin gelirinden daha hızlı artmıştır. Yalnızca temel eğitim görenlerin gelişimine oranla yüksek öğrenim görmüş olanların

artış oranı ile belirlenmiş bu gelişimin büyüklüğüne bakarak, ücretlerin, aylıklardan daha çok arttığı söylenebilir. Bazı ölçütler dikkate alınarak toplum, verimlilik artışından yüksek ücret artışını kabullenebilir. Bu artışa, "tehlikeli ücret büyümesi" (critical wage rise) denilmektedir. Halkın çoğunluğunun da dilediği gibi, artış hızını belirleyen bu tehlikeli ücret büyümesiyle, gelir dağılımında daha az eşitsizlik olabilecektir. Eşitsizliklerin daha çabuk azalmasına yol açmayacak bu tehlikeli ücret artış oranından, ücretlerin büyüme oranı çok daha yüksek olacaktır. Sonuç olarak bu ücret artış oranı, eşitsizliklerin azalmasını yavaşlatarak fiyat artışına neden olacaktır. Ayrıca fiyat artışı ya da enflasyon (bu terimler burada eş anlamda kullanılmıştır) kötü etkilere sahiptir, vurguncuların zenginleşmesi gibi, tüm tehlikeli ücret büyüme fazlalığına da normalin altında gibi bakılacaktır, özellikle son on yıllık dönem'in başından beri gözlenen istenmeyen enflasyon oranının benzeri bir olay, varılan sonucu kabul ettirmektedir, ücretlerin artışı, burada tanımlanan tehlikeli ücret artışını aşmıştır.

IV. ÇOK YOĞUN SERMAYE AĞIRLIKLIL YATIRIMLAR

Enflasyonun 1970'den beri istihdam ve 1974'den beri de üretimin durgunluğu ile paralel gittiği daha önce belirtilmiştir. Geçmiş bunalımların ve ekonomik durgunlukların tersine bugünkü bunalım, ne durgunluğu, ne de fiyatların ve ücretlerin düşüşünü beraberinde getirmiştir. "Stagflasyon" olarak adlandırılan bu bilinmeyen olay, iktisatçılar ve politik çevrelerde çok büyük anlaşmazlıklara neden olmuştur. İşte bu inceleme, bu sonucun incelenmesini ve Batılı ekonomilerin yakalandıkları tuzaktan kurtulabilecekleri yöntemlerin belirlenmesini sağlayacaktır.

İncelenecek ilk konulardan biri son on yıllık dönemde yatırımların, yoğun sermaye yatırımları olmasıdır. Sermayenin yoğunluğundan, bu yatırımlardan beklenen istihdam (ya da iş hacmi) ve yatırım yapılmış sermayeler arasındaki ilişki anlaşılmaktadır. Yeni yatırımların sermaye yoğunluğu, tehlike sınırını aşan ücretlerce belirlenen bugünkü duruma oranla, ortalama olarak daha yüksek olacağı tahmin edilebilir.

Bu ücretleri ödemek için, her zaman daha yüksek yoğunlukta bir sermaye tekniği kullanılması gerekmektedir. Sonuçta isteyen herkes için istihdam yaratıcı bir büyümeye az elverişli olan bugünkü duruma ulaşılmış olacaktır.

Üstelik, enflasyon sermaye yoğunluğunun daha da artmasına katkıda bulunmuş olacaktır, çünkü enflasyon yatırım yapmak için borçlanmayı özendirilmektedir. Madem ki enflasyonist bir dönemin ilk evreleri

boyunca gerçek faiz oranları bir dereceye kadar düşüktür ve bununla birlikte borç ödemelerinin sayısal tutarı gerçek değer olarak küçülecektir, dolayısıyla enflasyon borçluya üstünlük sağlamaktadır.

Üretim ve istihdam sorununun bir diğer yanı da, yeni otomasyon biçimleriyle ilgili olmasıdır, bu da üretim zincirinin otomatik olarak düzenlenmesi için elektronik donatımın azaltılması sonucunu doğuracaktır. Bu sorun; iktisatçılar için yeni değilse de, teknik gelişmenin büyüleyici görüntülerine her zaman duyarlı olan büyük bir halk kitlesi üzerinde güçlü bir etki yapacaktır. Her zaman bu sorun büyük bir grubu içeren beşerî bilimlerde kullanılan yöntemlerin nicel anlayışından çok farklı olarak, nitel bir algıya daha eğilimlidir. Bununla birlikte büyük bir kesimin nicel değişimlerinin, nitel değişimler gibi algılandığı da bir gerçektir. Belki de bu, terminolojinin gerekli titizlik gösterilmeden sürekli olarak gelişmesinin bir nedenidir. Daha önce makineleşme olarak adlandırılan bugün otomasyon olarak adlandırılmaktadır. Bir otomasyon arayışı, ancak makineleşmenin sonuçları üzerine elde edilmiş bilgilerden ve tepkilerden başlayarak olasıdır denilebilir.

Bununla birlikte, niteliklerin farklı olması olasıdır, etkinlikleri uygun olan kesimler aynı biçimde etkilenmektedir. Dolayısıyla otomasyonun ekonomiye girişinin, kısa dönemde işsizliğin nedeni olması mümkündür. Daha uzun bir dönemde, kimi ürünlerin fiyatlarının düşmesi sayesinde bu işsizlik giderilecek, hemen kısa süre sonra işgücü istemi artacak, dolayısıyla yeni istihdam yaratılması ile nüfusun bir bölümü daha yüksek bir satın alma gücüne sahip olacaktır. Ayrıca gerçek gelir artışı, yeni bir dengeye de katkıda bulunacak olan çalışma saatlerinin azaltılması sürecini hızlandıracaktır.

Geleceği en ince ayrıntılarıyla değerlendirmek, sözü edilen değişkenlerin her birinde olabilecek nicel değişimleri önceden belirlemeyi denemek gerçekten ilginçtir. Bunu gerçekleştirmek için temel olan şu noktalara ilişkin verilerin düzenlenmesi gerekmektedir. Otomasyon donatımı kaçta malolacaktır? Bu donatımla elde edilecek ürünlerin fiyatları ne kadar düşecektir? Bu düşüşün getirebileceği talep fazlalığının hacmi ne olacaktır? Sözü edilen ürünlerin kazançlarının, banka ve sigorta hizmetlerine gideceği kabul edilirse, ilk kuşağın düşünceden yoksun insanları olarak düşünülen bilgisayarlar ile elde edilen deneyimler sayesinde bir talep fazlası görüşüne sahip olmak için çaba harcanabilir.

Örneğin ekonometrik araştırmada bilgisayarların kullanımı dikkate alınırsa, talep fazlası; modelden doğan gerileme denklemlerinin sayısı,

her denklemin terimlerinin sayısı, işlenmiş modellerin sayısı ve değişkenlerin her birinde seçeneklerin sayısı gibi birçok değişkene bağlı olacaktır. Bu talep fazlalığı çok büyük bir gelişme geçirmiştir ve aynı zamanda araştırmacılara iş alanı yaratılmasına katkıda bulunmuştur. Kuşkusuz ekonometrik araştırma, bilgisayarlar yardımıyla gerçekleşen işin küçücük bir parçasından başka bir şey değildir. Örneğin havacılık şirketleri, yolcuların taşınması işleminde bilgisayarların kullanımından doğan değişiklikleri seçecektir.

Ortaya çıkan soruna bir çözüm bulmak istenirse; araştırmanın sonuçlandırılması için belirli bir tarih saptayarak başlamak kaçınılmaz olacaktır. Zaten bu öneri gelecekte girilecek eylemler konusunda daha sonraki 8., 9. bölümlerin sonuçları ile uyum sağlamaktadır.

V. GERİLEMENİN ZAMANSAL ETMENLERİ

Geçmişin dersleri konusunda yöntemsel açıdan düşünmek istenirse, istihdam konusunda zamansal ve yapısal bileşenler arasında geleneksel biçimde oluşmuş sınıflandırmayı yeniden ele almak ve nedenlerini incelemek yararlı olacaktır. Bu incelemeye girişmeden önce olağanüstü nitelikte birkaç olayı konu etmek yerinde olacaktır. İlk olarak 1971 yılında, doların altın sistemine bağlılıktan ayrılması olayı, Bretton-Woods para sistemi, para dünyasının sonucuyla birlikte tüm dünyada para piyasasının dalgalanması döneminin başlangıcı olmuştur. Bu, marka göre dolarda 1973 yılında % 25, 1975'de % 35'lik bir değer düşüşünün ve parasal yapılarının gerçek karmaşasının bir sonucuydu. Sonunda 1973 yılında OPEC tekelciliğinin etkisiyle petrol fiyatlarını 3 ya da 4 kat artırarak dünya para sistemini yeni bir kargaşaya sürüklemiştir. Oldukça kısa bir zaman diliminde petrol ihraç eden ülkelerin ticari dengeleri; petrol ithal eden ülkelerin ödemeler dengesindeki bütçe açığına eşdeğer büyüklükte aşırı yığılma yaratmıştır.

Değişken ekonomik farkların devri ve yapısal bileşenlerinin incelenip sunulması yerine "büyük büyüme dalgaları" denilen olay üzerine birkaç gözlem sunulacaktır. 1880'den beri en önemli ülkelerin temel ekonomik değişkenlerinin gelişmelerinin ana ekseninde şu ya da bu biçimde düşen ya da yükselen sürekli çalkantılar çizdiği gözlenmiştir. Açıkçası "büyük büyüme dalgaları"nın yorumlanması ve etkisiz hale getirilmesi çok güçtür. Buna ilişkin üç temel kuram vardır:

En eski kurama göre, piyasadaki para hacminin değişkenlerinden, altının üretimi ile ekonomi arasında sıkı bir ilişki vardır. Bu kuram, Bretton-Woods kuruluşlarından biri olan Uluslararası Para Fonuna

(FMI) ait “özel çekiliş hakları”nın ortaya çıkışından beri varlık göstere-memektedir. Bu özel çekiliş hakları sayesinde, dünyada para otoriteleri altın üretimini hesaba katmaksızın para basabilecek durumdadırlar.

İkinci kuram, dalgalanmaların temel nedenini, donanımların yenile-nebilmesi için yatırım yapılmasında görmektedir. Örneğin demiryol-larının yatırım malları gibi donanımların uzun süre kullanılabilmesi, bunlar hizmet dışı kalınca, mal sahiplerini yeni yatırımlar yapmaya zorlayacaktır.

Üçüncü kuramın yandaşları için, olayın temelini yeni yatırımlar oluşturur ve teknolojik yenilikler bu “büyük büyüme dalgaları”nın oluşumunda itici bir rol oynarlar. Ancak bu kuram, bugün de geçerliliğini koruyan geçmişteki yeni yolları açmış olan yenilikleri belirlemek durumundadır. Bu noktada uzlaşma sağlanamamıştır.

Yazar, önlenemeyen devrî bir kavrama ulaştıkları ölçüde bu son iki kurama karşı kuşkuçudur. Yenileştirici yatırımların sıkıntısı duyulduğunda, uyarıcı yatırımlar karşısında bu önlenemeyen dalgaları dengelemek için toplumsal alanda biraz düşünmek gerekecektir.

Yenilikler, kentsel altyapı donanımları, konutlar ya da barajlar konusunda çok büyük gereksinme içinde bulunan Üçüncü Dünya ülkeleri; istenirse, özel bir politika uygulayarak, kuramsal olarak, dünya ekonomisinin ahenkli gelişmesine katkıda bulunabilirler.

Bir fetiş olarak altına inananlar bile, birinci kurama hayranlık duya-bilirler. Yalnızca ayrı bir olgu olarak tekniğe inananlar, diğer iki kurama kendilerini kaptırabilirler. Uzun dönemli bir süreçte bir dünya planı çerçevesinde yatırımları düzenlemenin olanaklı olduğu sonucu ile yeti-nilebilir. Ama bunu gerçekten gerçekleştirebilecek bir siyasi irade ol-ması koşuluyla.

Kısa dönemli yenileştirme yatırımlarının kamusal yatırımlarla ödün-lendirmekten oluşan Keynes’in çoktan eskimiş görüşünün uygulanması-nın uygun olup olmadığı sorunu biraz farklıdır, çünkü ödünlendirme yatırım projelerinin uygulamaya konulabilmesi için belli bir süre gerek-mektedir.

Özel kesimi ilgilendiren, her zaman istenildiğinde uygulamaya ko-nulabilen belirli sayıda yatırım tasarısını yedekte bulundurmaktan, oluş-an İsveç yöntemi en iyisidir denilebilir. Bunun yanı sıra, eskiyen dona-nımların değiştirilmesindeki gereksinimlere ilişkin istatistiksel bilgilerin düzenlenmesinin zor olacağı dikkat çekecektir.

Talebin sürekli olarak düşmesinin bir başka nedeni de cari ödemeler dengesindeki artık-ürün yığılmasıdır. Son yıllarda Federal Almanya ve Japonya gibi artık-ürünlerini biriktiren iki önemli ulusun yanlış politikası, bu talep düşmesinin nedenlerinden biridir. Anılan bu iki ülkenin hükümetleri artık-ürünlerine sahip olduklarında gerektiği gibi hareket etmiş olsalardı, ekonomik gerileme çok daha yumuşak olacaktı. Harcamalarını artırarak "lokomotif rolünü oynamayı" reddeden Almanya için temel neden, 1922-1923 yıllarındaki ağır bir enflasyonun örseleyici deneyimidir. Biliyoruz ki markın satın alma gücü o yıllarda ilk değerinden milyonda bir küçülmüş, bu olumlu yönüyle orta sınıfı yoksulluğa götürebilmiştir, buna Nazi diktatör yönetiminin ön plana çıkması da katkıda bulunabilmiştir. 1978'e kadar Almanya'nın hareketinin anlaşılabilir olmasına karşın Başbakan Helmut Schmidt'in ödemeler dengesindeki artık-ürünleri çok daha fazla bir biçimde harcayabilmesinin uygun olduğu bir zamanda, yapılan Bonn ve Brême zirvelerindeki görüşmeleri sırasındaki davranış değişikliği takdirle karşılanmıştır.

Geriyeye Japonya politikası kahyor. 1978'de ödemeler dengesindeki fazlalıklar 18 milyar Amerikan doları gibi bir rekora ulaşmıştır. A.B.D. ve Avrupa Ekonomik Topluluğu Japon yönetiminin, harcamalarını artırmaları için sıkıştırmışlardır. Ayrıcalık olarak da Japonya; yabancı firmaların Japon demiryolları ve PTT gibi kamu hizmetleri yeni donanımlarının bir bölümü için ihaleye gireceklerini kabul etmiştir. Bununla birlikte demiryolları konusunda Japonların kararsızlıklarının nedeni açıktır: Teknik olarak konuşulacaksa, denilebilir ki, bu konuda Japonya dünyanın en ileri sanayisine sahiptir. Bu nedenle Japonlar kendi ekonomilerindeki cari ödemeler dengesindeki fazlalıkları da ilgilendiren daha çok ortaklığa dayalı bir durumdan yararlanmayı kaçırılmayacaklardı.

Talebin sürekli değişmesinin bir başka nedeni, politikacı ve iktisatçılardaki karmaşayı ve kararsızlıkları ortaya çıkaran tutuma karşı yeni bir davranışla ilgilidir. (Özellikle sosyal güvenliğin Avrupa'dan daha az olduğu Japonya'da). Görevleri konusundaki kararsızlıkları karşısında birçok insan tüketim mallarındaki talebi azaltarak çok tutumlu davranma eğilimindedir.

VI. GERİLEMENİN DEVREVİ ETKENLERİ NASIL YOK EDİLİR?

Ekonomik durgunluğun bu yeni olgusu ile karşı karşıya kalan iktisatçıların karmaşa ve kararsızlığı, uygulanmakta olan politika konusunda bitmeyen tartışmalara neden olmuştur. Federal Almanya'daki enf-

lasyon korkusu daha önce anımsatıldı. Bu korkunun diğer ülkelerde aynı siddette duyulmamasına karşın, fikirlerdeki büyük ayrılıklar, örneğin Sosyal Demokratlar gibi aynı eğilimdeki politikalara sahip olan iktisatçılardan benimsenmiştir. Talebi artırmak için yeni işlerin yaratılmasında görüş birliğinde olanlar, artışa uygun gelecek talebin türü konusunda ayrılıyorlardı. Öncelikle kamuya yönelik gereksinimler ile özel gereksinimler arasında bir seçim yapılması uygun olacaktır. Kamusal talep artışı yeğleyenler, özel vergilerin artışı sayesinde tütün, alkollü içkiler gibi keyif verici gereksinimler karşısında, çoğuna ortak gereksinimlere (okul, kent merkezlerinin düzenlenmesi gibi) değer veren, örneğin Hollanda'da, büyük bir yurttaş topluluğunda yapılan araştırmalar üzerinde dvrmuşlardır.

Kamu harcamalarında bir artışa karşı olanlar, bu harcamaların bugüne değin gerçekleşen çok büyük gelişimine önem vermektedirler: (Çizelge 2) Ortalığı kaplayan bir bürokrasi korkusu konusuna dikkat çekmektedirler, kamu harcamaları yandaşları; çözüme katkıda bulunabilecek yönetimdeki yetke genişliğinin ölçüleri ve toplumsal yardım sistemlerinin basitleştirilmesinden daha belirgin olan soruna karşı çıkmaktadırlar.

Çizelge 2.
Kamu Harcamaları, G.S.M.H.'nin Yüzdesi Olarak
(1962—1975).

Ülke	1962	1975
Hollanda	34.4	51.2
İsveç	32.7	49.4
Norveç	32.2	46.8
İngiltere	34.2	44.4
Danimarka	28.8	44.0
Belçika	30.7	43.2
F. Almanya	32.4	42.1
İtalya	29.4	41.9
Kanada	36.3	40.9
Fransa	32.1	40.3
Avusturya	32.1	40.2
A.B.D.	29.5	34.0
Avustralya	24.0	32.0
Japonya	19.0	23.4

Kaynak: O.C.D.E.

Özel talep artışı, tüketim mallarına ve donatım yatırımlarına doğru yönlendirilebilecektir. Yapılacak seçime göre, KDV gibi tüketim vergilerini ya da gelir vergisi gibi girişimcileri vergiye bağlayan vergileri azaltma yoluna gidilecektir.

Ayrıca yatırımların yeniden ele alınmasını ileri süren ekonomistler; kamu harcamalarını azaltıp ücretleri sendikalar için kabul edilebilir en alt düzeyde tutarak bu yatırımlara en uygun ortamın yaratılmasını istemektedirler. Ücretlerin tespit edilme şekliyle ilgilendiren farklı görüşler vardır: Ücretler görüşmelerle mi, Hükümetçe mi, parlamantoca mı belirlensin? Van Den Doel (1978) ve diğer yazarlar, gelir politikasını göz önünde bulundurarak inandırıcı deliller ortaya koymuşlardır. Bu konudaki düşünceye gelince, herkes ayrılmıştır. Muhafazakarlar ve sendikal sorumlular (-ki bunlar belli nedenlerle farklı düşünmektedirler), görüşmelerden yanadırlar. Bununla birlikte, Hollanda'da, ücretli seçmenlerin % 44'ünün, bir gelir politikasına karşı oldukları gözlenmektedir (Van Den Doel, 1976).

Avrupa para sistemi konusunda (SME) alınan kararların, kısa dönemli ekonomik etkinliğin dalgalanmalarının basit olarak etkisizleştirilmesinden daha geniş amaçlara sahip olmasına karşın, burada, bu konuda bir kaç noktaya dikkat çekilecektir. 1978 yılında Brème ve Bonn zirve lerinde yapılan görüşmelerde Avrupa para sisteminin temel ilkeleri düzenlenmiştir. Bu, en olumlu kabul edilebilecek dünya para düzeninin iyileştirilmesine doğru bir gelişmedir. Bununla birlikte oluşturulan kuruluş çok sınırlıdır: Öz olarak, bir süre için zayıf bir paranın elde tutulmasına izin veren kalıcı fonlar söz konusudur. Ya da gereksinimleri karşılamak için daha çoğu ve en iyisi gerekecektir. Bu, 1970'de Verner raporunda doğrulanmıştır ve Federal Almanya Başbakanı ve Spierenburg gibi diğer uzmanların raporlarında ardarda pek çok kez belirtilmiştir. Düzenli bir ekonomik gelişmeyi garantilemek için tüm Avrupa ülkelerinin, her ülke özel sektöründe sıkça görülen ani enflasyonist ya da deflasyonist durumları dengelemede önemli bir işlevi olan kamu yatırımlarında, bütçe açığı ya da fazlalığına ilişkin topluca alınan kararlar kaçınılmazdır. Kamu bütçesinin bazı temel hükümlerine ilişkin ortak kararlar bulunmadığından, uygun sermaye transferleri, bütçe açığı olan bir ülkeyi ayakta tutmak için yeterli olmayacaktır. Bu bedel karşılığında sadece KDV Avrupa Topluluğu sistemi ile uyum içinde tutulabilir ve Ortak Pazar içinde sağlıklı bir rekabette bulunulabilir.

VII. GERİLEMENİN YAPISAL ETKENLERİ

III ve IV. bölümlerde, gerilemenin nedenleri arasında yer alan yapısal etkenlerden birkaçı incelenmiştir: Ücret artışının ekonomilerin kaldırabileceği orandan daha yüksek olması ve sermaye yoğun yatırımlar.

Özellikle yüksek ücretler ve ulusal paranın çok yüksek değer kazandığı Hollanda gibi ülkelerde, ücret düzeyi Avrupa üretiminin rekabet gücünü zayıflatmaktadır.

Bundan böyle belirli bir zaman dilimi için ücretlerin, güncel değerleri düzeyinde tutulmasının önemli olduğu genel kabul görmüştür.

Ama bu yapısal dengesizlik, yalnızca makro ekonomik değildir. Bu aynı zamanda üretimin yeterli olmayan dağılımından ileri gelmektedir. Bundan böyle, yeni bir uluslararası işbölümü gereklidir. Avrupa'daki fiyatların bugünkü düzeyleri bilindiğine göre, kimi etkinlik kesimleri, yerlerini Avrupa'nın dünya pazarlarında daha rekabetçi olan diğer etkinliklere bırakacaklardır. Yalnızca yapısal bir iç değişimle yetinilmeyecektir, aynı zamanda Avrupa'nın bütününe yönelik bir yapısal değişmeye de gerek vardır,

Üye ülkelerin uzmanlaşması konusunda, Ortak Pazar'ın yenileştirilmesi birçok değişikliğe neden olmuştur. Bu yenileştirme değişik yazarlarca tanımlanmış ve incelenmiş iyi bilinen bir olgudur. Ancak endüstriler arası bir uzmanlaşmadan çok, endüstri içi bir uzmanlaşma söz konusu olmuştur. Sonuç olarak pazarın tüm güçleri, uygulanmış tüm alanlarda işe yaramıştır. Bununla birlikte Avrupa'nın koruyucu politikasının sanayi ürünlerinin, genellikle kararlı pazarları üzerindeki güçlerin oyununu engellediği dünyanın diğer ülkelerinde durum bütünüyle farklıdır. Bu konuda Balassa da (1979) ayrıntılı belgelere başvurulacaktır. Yalnızca Batı Avrupa gümrük vergilerine son verirken, gelişmekte olan ülkelerin rekabet halinde olduğu ürünlere nicel kısıtlamalar uygulanmaktadır. Burada yoğun işgücü gerektiren ya da basit tekniklerle elde edilen standartlaşmış ürünler söz konusudur. Somut bir ifadeyle bu; tekstil, konfeksiyon, deri ve türevleri, ağaç işlemciliği ve daha aynı türden bazı endüstrilerin korunması anlamına geliyor. Tarife dışı (nicel) korumaya örnek olarak, 1976-1978 yıllarında Hong-Kong'dan gelen ürünler için % 9'dan az, Kore'den gelenler için % 7'den ve Formoza'dan gelenler içinse % 25'den az olarak seyreden tekstil ve konfeksiyon ithalat hacmindeki azalma verilebilir. (Balassa, 1979).

Gelişmekte olan ülkelerin ithalatının, sözü edilen sanayileşmiş ülkelerde istihdama çok az bir etkisinin olduğunun gözlenmesi ilginçtir. İstihdam daralması sanayileşmiş ülkelerde çok sayıda yeniliğin uygulandığı ve teknolojik ilerlemelerin bir anlamda sermaye yoğunluğuna yol açtığı Doğu Avrupa'dan yapılan ithalatlardan ileri gelmektedir. (Bonn, 1979). Zengin ülkelere alınmış korumacı önlemlere karşın, geliş-

mekte olan ülkelerin işlenmiş ürün ihracatını, oldukça uzun bir sürede düzenli olarak yılda % 20 oranında artırabildikleri dikkat çekicidir. Gelişmekte olan ülkelerin üretim artışının, bir ölçüde çok uluslu şirketlerin ürünlerini kendi ülkelerine transfer etmelerinden ileri geldiği bilinmektedir.

Gelişmekte olan ülkelere yapılan ölçülü ve aşırı rekabetler arasında bir ayırım yapmaya çalışırken, yazar şöyle bir öneriyi formüle etme yoluna gitmiştir: Aşırı kârlı üretim yöntemlerini kullanmaktan kaynaklanan her türlü rekabet, aşırı rekabet olarak değerlendirilebilir. Buradan da, tam istihdama ulaşmak için gerekli düzeye denk olan, en yüksek tutarı da aşan sermaye kullanılan yöntemler anlaşılmalıdır.

Geriye, Avrupa'daki yapısal değişmeler konusunda önemi her tartışmada vurgulanması gereken bir öge kalıyor: Burada çevre ve iş koşulları (gürültü, ısı, vb.) sanayi demokrasisi, yarım gün çalışma olanakları ve kadınların çalışması konularında ücretlilerin istek ve kaygıları göz önüne alınarak üretim yapılarının eldeki işgücüne uyarlanmasının getirdiği sorunlar söz konusudur. Bu sorunların bazıları IX. ve X. bölümlerde incelenecektir.

VIII. İŞSİZLİĞE KORUMACILIKTAN DAHA İYİ BİR ÇÖZÜM NASIL BULUNABİLİR?

Yukarıda betimlendiği gibi korumacılık, işveren ve üreticilere yardım etmek için kullanılmıştır. Yetkili ve bilgili girişimci gibi söz konusu işverenlerin, bu kapsamın dışında olduğu gerçeğini göz ardı etmemek gerekmektedir. Onlar Schumpeter'in ünlü tanımlamasına uymamaktadırlar: Bir girişimci yenilik yapmaya, yani üretim etmenlerinin yeni bileşimlerini uygulamaya yetkin olmalıdır. Ücretlilere gelince, özellikle yaşlı işçilerle ilgili korumacılık olmadığından onların işsiz kalacaklarını ileri sürmek daha inandırıcı olmaktadır: Gençler daha yeni bir mesleki eğitimi almaya hazırlanmalı ve cesaretlendirilmelidir.

Uzun dönemde, beş yıldan fazla bir dönem diyelim, korumacı önlemlerin uygulanmasına karşı ciddi gerekçeler ileri sürülebilir. Bu gerekçelerin en güçlüsü, anılan önlemlerin gelişmekte olan ülkelere işsizliğe yol açtığıdır. Ancak korumacılığa karşı birçok gerekçe, bizzat sanayileşmiş ülkelerin iyi bilinen çıkarlarıyla ilgilidir. İlk olarak korunan mallara gerektiğinden daha fazla ödeme yapmak zorunda olan tüketicilerin çıkarlarına zarar vermektedir. İkinci olarak, -en önemlisi de budur- korumacılık; dünya piyasasında rekabet edebilecek sanayilerin tümünün çıkarlarına ters düşmektedir. Gerçekten de Avrupa'nın zayıf sanayileri-

nin korunması, daha az döviz kazanan gelişmekte olan ülkelerin Avrupa'nın güçlü sanayi ürünlerinden daha az miktarda satın almalarına, dolayısıyla daha az kişi çalıştırmalarına, böylece de işsizliğe yol açmak gibi sonuçlar doğurmaktadır. Bütün bunlar gelecekte rekabet edebilmeye elverişli etkinliklerin yaratılması ve geliştirilmesinin düzenli bir biçimde özendirilmesinden oluşan ve yapısal işsizliği azaltmak için sahip olunan en yeni yöntemlerden dolayı çok daha kötüdür. Özendirilmesi gereken yeni etkinliklere, çevre kirlenmesi gibi yeni sorunlara yanıt verenleri de eklemek gerekir: Örneğin hava kirliliğine neden olmayan arabaların üretimi, arıtma donanımları gibi. Meslek kurslarından ve özellikle sanayilerarası kurslardan büyük kazançlar sağlanabilir. Sanayi içi mesleki eğitimden farklı olarak (örneğin demir üretiminde üretim atıklarının yeniden kullanılması) sanayilerarası mesleki eğitim, A etkinliğinin atıklarını; B, C, vb. işinde, yeniden kullanmayı hedefler. Bu andan itibaren uzmanlaşmış enstitüler bu alanda yönetsel araştırmalara girişebilirler. Daha sonra bu yeni teknikler belirli sayıda üretim birimlerinin doğmasını sağlamış olacaklardır.

Çizelge 3.
Aktif Nüfusun Kesimlere Dağılımı

	1963			1976		
	Tarım	Sanayi	Diğer	Tarım	Sanayi	Diğer
OCDE Avrupa	23.5	38.8	37.7	16.1	37.3	46.6
OCDE Kuzey Amerika	7.3	33.0	59.7	4.0	29.0	67.0
OCDE Japonya	26.0	31.7	42.3	12.2	35.0	52.0
Fransa	19.8	39.6	40.6	10.8	33.1	51.1
Federal Almanya	11.9	47.9	40.2	7.1	45.1	47.8
İtalya	27.2	41.0	31.8	15.5	43.5	41.1
İngiltere	4.4	46.4	49.2	2.7	40.0	57.3

Çizelge 3'te görüldüğü gibi, 1949'da Fourastié'nin öngördüğü ve büyük ölçüde gerçekleşmiş olan değişmelere bakılırsa, gelecekte tam istihdamı sağlamaya elverişli etkinlikler hizmet kesiminde yer alacaklardır. Gerçekten de ücretli kitlesinin yetişme düzeyinde derinlemesine bir değişiklik olmuştur. Daha geniş bir okullaşma yönünde olan bu değişikliğin sürüp gitmesi de büyük bir olasılıkla mümkündür. Oysa yüksek eğitim görmüş personele en çok gereksinimi olan hizmet kesimidir. Böyle iyi yetişmiş personelin göreceli fazlalığı yüzünden ücretleri de dünyanın diğer yerlerine, -özellikle gelişmekte olan ülkelere- oranla daha düşük olacaktır, sonuçta bu hizmet kesimleri rekabet edebilir durumda olacak-

lardır. Öte yandan, Roma Kulübü'nün, Avrupa'nın "yeni kıtlıklarla" karşı karşıya bulunduğunu ortaya koyduğundan bu yana, araştırmaların olağanüstü bir etkisi olduğu gözlenmektedir. Bugün özellikle gelecekteki enerji kaynakları alanında yapılabilecek seçimleri daha iyi anlamak, daha iyi tanımak için büyük çabalar gösterilmesi gerektiği açıktır. Henüz pek iyi bilinmeyen veriler arasında, kömür gibi, elimizin altındaki-ler dahil olmak üzere, yakacak madenlerin yoğun tüketimi, nükleer patlama ve kömür üretiminin karşılıklı tehlikeleri, güneş enerjisi gibi tehlikesiz enerji kaynaklarının yeterli ölçüde yaygınlaşması için gerekli sürenin, vb. iklime etkileri sayılabilir. A.B.D. Ulusal Bilim Akademisi ve diğer kurumlar öncelikli araştırma konularıyla ilgili son derece etki-leyici listeler düzenlemişlerdir.

Bu araştırma çalışmalarının maliyeti katlanılabilir düzeyde mi, sonuçları parasal açıdan verimli olabilecek mi? Büyük önem taşıyan sorunlar söz konusu olduğuna göre, yalnızca kamu iktidarlarının üst-lenebileceği araştırma enstitülerinin finansmanı için tüketim alanında birçok özveri gerektirse bile, sorunun yanıtı bu hizmetlerin verimli olacağı biçimindedir. Aktif nüfusun kaçta kaç geniş anlamda bu yeni araştırma kesiminde kullanılacaktır? Çizelge 4'de gösterilen verilere sahip (A.B.D. ile birlikte) ender ülkelerden biri olan Hollanda ile ilgili varsayımlar örnek olarak düzenlemiştir.

Çizelge 4.
Kesim (n) ve Eğitim Düzeylerine Göre (m) İstihdam Ölçeği
(Hollanda 1975)

	m=1	m=2	m=3	Toplam
n=1 Birinci (Tarım-Maden)	0.477	0.552	0.001	1
n=2 İkinci ve Üçüncü *	0.335	0.587	0.078	1
n=3 Eğitim+Araştırma**	0.130	0.358	0.513	1

* Eğitim ve Araştırma dahil edilmemiştir.

** Her biri eşit önemde.

m=1, temel eğitim

m=2, ortaöğretim

m=3, yükseköğretim

1975 yılında aktif nüfusun (toplamı 1'e eşittir) 3 etkinlik kesimi arasında dağılımı sırasıyla şöyledir: 0.064, 0.868 ve 0.068'dir. n=3'deki personelin büyük bir bölümü eğitim, yalnızca çok küçük bir bölümü araştırma alanında idi. Tinbergen (1979) şu soruyu yanıtlamaya çalışmıştır: Tahminlere göre 1990 yılındaki aktif nüfusun kesimlere dağılımı nasıl olmalıdır? Bu toplam üzerinden 0.050'lik bir oranın birinci kesimde ka-

lacağı düşünülürse $n=2$ 'de 0.815, $n=3$ 'de 0.135, yani hemen hemen $n=3$ 'deki mevcutların iki katı gibi bir dağılıma sahip olması beklenir. Bu miktarlara; eldeki kitlenin $-n=1$ kesimi dolu olduğundan- Çizelge 4'de istenen oranlara uygun biçimde $n=2$ ve $n=3$ 'e dağılacağı ilkesinden hareket ederek ulaşılmıştır. Bu işlem şu anda 2. ve 3. kesimlerde bulunan aktif nüfusun Çizelge 4 modeline tam olarak uymadığını, bu nüfusun bir kısmının muhtemelen yeteneklerine uymayan bir iş yapmak zorunda olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Sonuç olarak birinci kesimde 0.121'lik bir personel eksikliği, ikinci ve üçüncü kesimlerde de sırasıyla 0.098 ve 0.023 (= 0.121)'lük bir personel fazlalığı olması beklenebilir. Bu durumda bu sonuncular yeteneklerinin altında bir düzeyde çalışmak zorunda kalacaklar demektir. Çizelge 4'de gösterilen üretim işlevlerinin bütün bu çalışmalar boyunca değişmediği kabul edilmiştir. Bu çalışma tümüyle örnek olsun diye tasarlanmış olsa da, araştırmanın yeniden düzenlenmesi söz konusu olduğunda, durumun göz ardı edilmiş ve daha önce sözü edilen öğelerle birleştirilmek zorunda olan bir yönünü ortaya koymaktadır.

IX. EN UYGUN ÇALIŞMA SÜRESİ

Beş yıldır tanık olunan işsizlik, özellikle iş bulma şansı az olan nüfus kesitleri için istenmeyen boyutta artacaktır. Kuşkusuz üretim fazlasını biriktirme yoluna giden bazı ulusların yayılmacı politikasından, hemen her yerde girişilen yeniden yapılaşma çalışmalarından belirli bir iyileşme beklenebilir. Bununla birlikte, Avrupa'da ortak kabul edilen % 3 tam istihdamla ilgili en az orandan fazla bir işsizliğin sürüp gitmesi büyük bir olasılıktır. Böylece, yapılacak iş miktarının, tüm iş arayanlar arasında adil bir biçimde bölünmesini sağlamak topluma düşmektedir. 1979'da Brüksel'de işveren kuruluşlarının yaptığı gibi, bu sorunun tartışılmasını reddetmek sorumsuzca bir davranıştır.

Sorun çok karmaşıktır. Bununla birlikte, yapılacak şeylerin ilki beklenen sonuçlar için belirli dönemlerde bir araştırma yoluna gitmek olabilir. Yeniden bir iş bölüşümü, öncelikle aktif yaşam süresinin işe ayrılan süreden bir indirimini gündeme getirmektedir. Yaşam boyunca çalışma yıllarının (okul süresinin uzatılması, emekliliğin erkene alınması) yıllık çalışma haftalarının (ek izinler) ve haftalık çalışma saatlerinin kısaltılması söz konusu olabilir. Okul süresinin uzatılmasının meslek yaşamı öncesi yıllara yoğunlaştırılması gerekli değildir, aktif yaşam süresine dağıtılabilir. Erken emekliliğe gelince, bunlar; gelişmekte olan bir ülkede danışmanlık görevlerini üstlenebilir. Karmaşıklıkların ek bir

etkeni -ya da bir çözüm ögesi- aile çalışmalarının karı-koca arasında yeniden dağılımı ile bağımlı olarak (aile kurumunda yazarm hoşgörü ile bakmayacağı değişiklikler ortaya çıkarsa, bu kurumu sürdürecektir yeni gerçekler ne olursa olsun) yarım gün çalışma talebinden gelecektir.

Bunu böylece belirttikten sonra, üretimi düzenlemekle sorumlu olanların yarattığı emek sorunları, listesini yapmaya çalışacağımız bir dizi etmenlerce koşullandırılmaktadır; öncelikle doğal olarak iş türüne bağlı olan ücret düzeyi (bkz. Hartogg, 1978). Daha sonra üretim yöntemleri, kullanılan araçlar, en son da üretim sorumlularına kanıt oluşturan düşgücü. Üretim yöntemleri; hiç kesintisiz sürekli üretimden düzensiz ve fırsatçı etkinliklere dek gidebilir. Hafta sonu hariç ekipler vardiyalı çalışsın ya da tek bir ekip yetiyor olsun, bu iki-üç oranında ekipler halinde çalışmanın çeşitli yolları bulunabilir. Üretim birimleri sıkı bir işbirliği içinde binlerce kişinin çalıştığı ya da tek çalışma şeklinde çeşitlenebilir. Aynı biçimde araçlar çok büyük yatırımlar gerektiren donanımlardan oluşabilir ya da atelyeye indirgenebilir. Yapılacak iş, bir kuaförün bağımsız çalışmasından, tersanelerin birbirine bağlı olarak çok karmaşık sistemlerine, uzmanlaşmış mekanik atelyelerine ya da ortak taşıma ağlarına kadar gidebilir.

Çalışma süresinin kısaltılması birçok sorunu beraberinde getirecektir. Tek bir ekip çalıştıran bir kuruluşta bu kısaltma pahalı araç-gereçlerden uzun süre yararlanmama, bunun sonucu saat ücretleri değişmese bile üretim maliyetinin artması gibi sonuçlara yol açacaktır. 5 ya da 6 saatlik gün kabul etmek, işverene; ikinci bir ekip ve gerekli usta personelin kullanılması koşuluyla uygun düşebilir. Bu örnekler yeniden iş dağılımının ortaya koyduğu sorunların bir işkolundan diğerine değiştiğini gösterir. Çok sayıda işkolunda halen işsizlik yardımına harcanan paralar, geçiş dönemlerini kolaylaştıracak yeni usta elemanlarına harcanacak olursa, çözümler oldukça kolaylaşır.

İşveren kuruluşları ve sendikaların daha önce yaptığı çok sayıda araştırma ve incelemeler, eleştirel bir sınımadan geçirildikten sonra, kullanılırsa yapılacak araştırmalar bu ustalaşma oluşumunun gerçekleşmesi için gerekli zamanı ve verimlilik payını ortaya çıkaracaktır. Bu alanda Avrupa Topluluğu ile çok sıkı bir işbirliği, bundan böyle bu zamana kadar ulusal düzeyde rağbet görmeyen birçok yeni yol açar.

X. ÜRETİM ÖRGÜTÜ

Yirmi yıllık büyümenin incelenmesi, üretim örgütü konusunda bazı derslerin çıkarılmasını da sağlar. Bu bağlamda en önemli olgu, büyük

şirketlerin ve kamu yönetiminin büyümesidir. Ve giderek büyüyen hiyerarşik sınıflandırma olgusudur. Bu nokta üretim örgütü ile askeri kurumların ortak yanını oluşturur. Özel kesimde, büyük şirketlere uluslararası nitelik kazandırma, yani, gelişmekte olan ülkelerdeki etkisi başka bir yapıtta incelenmiş (Tinbergen ve diğerleri, 1976) olan, çok uluslu şirketlerin büyümesi en önemli ikinci olguyu oluşturmaktadır. Verimlilik, aylık ve ücretler, personelin işe karşı tutumu ve bu işten sağladıkları doyum konusunda kurulu hiyerarşik düzen politikaları ilginçtir. Verimliliğe gelince, elde yalnızca büyük özel firmalara ilişkin bilgiler vardır. Orada bile, birçok sorun havada kalmaktadır. Bu kuruluşlar genellikle yüksek nitelikli personele sahip olduklarından verimleri yüksektir ve grup halinde ele alınan en küçük ölçekli işletmelerinkini geçmektedir. Bununla birlikte, bu üstünlük, André Philippe'in dediği gibi, ürünlerinin satış fiyatlarını ve donanımlarının bedellerini kendilerinin belirleyen tekeleli tutumlarından kaynaklanmaktadır.

Japonya ve A.B.D.'de grup olarak yöneticilerin verim sınırlarının ölçülmesi denenmiştir. (Bouma, Kol ve Tinbergen, 1979). Varılan sonuçlar; kırtasiyeciliğin yerleştirilmek istenmesinin, hiyerarşik büyük organların verimliliğine olumsuz etkiler yaptığını doğrulayan görüşleri ve Parkinson yasasını doğrulamaktadır (Macrae, 1976). Burada işin içine giren etmenlerden kırtasiyecilikte, emeğin bir bölümünün amacının, rakiplerin işini engellemek ya da etkisiz hale getirmek olduğunu, dolayısıyla da sıfır bir verimliliğe sahip olduğunu hatırlatmakta yarar vardır.

Drucker (1977) ve Tinbergen (1979) çokuluslu şirketlerin ücretlendirme konusundaki uygulamalarını çözümlenmiş ve tanımlamışlardır. Tekeleli etmenlerin en yüksek gelirlerin saptanmasında da önemli etkisi olduğunu düşünmek için birçok neden vardır. O halde bu gelirler üretime zarar vermeksizin düşünülebilir. Bu da, üçüncü bölümde önerilen ücretlendirmenin ölçüye bağlanması politikasıyla aynı yödedir.

Piramidin tabanında ya da tavanında bulunmalarına göre, ilgililerin her birinin işine karşı tutumu konusunda geniş bir hiyerarşik organın etkisi farklıdır. Piramidin altında olanlarda, üzerlerinde böyle geniş bir organın bulunması bir öfkelenme nedenidir. Bu da, bazı dinamik işletmeleri, hiyerarşik yapılarını basitleştirmeye ve sorumlulukları alt basamaklara doğru kaydırmaya itmiştir. Bu değişim sendikaların daha fazla katılım ve sanayi demokrasisi isteklerine karşılık vermektedir. Bu da, ortalaması yirmi yıl öncesinin çok üstünde olan personelin eğitim düzeyinin yükselmesi ile tutarlıdır. Eğitimcilerin gelecek kuşaklarda topluma

karşı olumlu bir tutum geliştirmeyi başarmaları koşuluyla, bu durum gelecekte de artarak sürecektir. Bu da sonuçta bugünkü kuşakların, onlara, etkileyici düzenleme biçimleri önermeleri ile ilgili tutumlarına bağlıdır.

Önceki paragraflarda insan ilişkileri ve işten beklenebilecek doyum-u geliştirmek amacıyla, her insanda bulunan derin kaynaklara başvurma olanaklarına işaret edilmişti. İşi ilginç hatta çekici olanlar çok küçük bir gelirden hoşnut kalabilirler. İşi can sıkıcı ve usandırıcı olanlara gelince, bu işin yürütülmesi kararlarına katılmaları sağlanarak onlara bir ölçüde doyum, böylelikle iş, daha sevimli hale getirilebilir.

XI. EĞİTİMDE BİR AŞIRILIĞA MI GİDİLİYOR?

Çeşitli gözlemciler toplumumuzun örgün öğretime gereğinden fazla bir önem verip vermediğini kendi kendilerine sormaktadırlar. Bundan dolayı Freeman (1976) son kitabına "The overeducated American" (Aşırı Eğitilmiş Amerikalı) adını vermiştir. Diğer yazarlar bir kaç on yıl sonra işsizliğin üniversite mezunları arasında da kol gezmesi konusundaki korkularını dile getirmişlerdir. Sorunun birçok yönü vardır. Toplum, değişik ilgi ve yeteneklere sahip bireylerden oluşmakta, ilk ve orta öğretimde öğrenimlerinin uzamasına en küçük bir ilgi dahi duymayan yeni yetmelere rastlanmaktadır. Eğitimin yalnızca bireyi bir iş yapmaya hazırlamaktan ibaret olmadığını gözden uzak tutmamak gerekir. Kültürel etkinliklerle ilgilenen çok sayıda insan için, eğitim kendi bütünlüğü içinde bir maldır, yani değerli bir tüketim ürünüdür. Bu tutum çeşitliliği iyi eğitimcilerce özendirilebilir.

Burada eğitimin ekonomik yönlerini incelemekle yetinilecektir. Desteklenecek sav, şu ya da bu tür eğitim için soyut olarak tanımlanmış, önceden belirtilmiş gereksinimlerin bulunmadığıdır. Başka bir deyişle, herhangi bir üniversite mezunu için talep, asla katı değil, esnek olacak ve diğer etmenler arasında "fiyat" ya da istenilenin ücretlendirilmesine bağlı olacaktır. Her hangi bir işte bir diplomalının yerine bir başkasının getirilebileceğini görmek ilginçtir. Demek oluyor ki, herhangi bir işletmenin baş yöneticisi görevi için bir mühendis, bir ekonomist, bir hukukçu seçilebilir. Bu yer değiştirme olgusu yüksek bir yetiştirilme düzeyine sahip bir insanın daha düşük bir yetiştirilme düzeyine sahip bir başkası yerine yerleştirildiğinde de gündeme gelir. Bazı görevler, farklı diplomalara ve yetiştirilme düzeylerine sahip insanlardan oluşan çok karmaşık ekiplerle daha iyi yürütülebilir. Bu tür ekipleri artırarak, üniversite öğrenimi görmüş kişilerin ücretlendirilmeleri konusunda baskı yapılabilir.

Son olarak iş başında yetiştirme de, ücretlendirmenin esnekliğine katkıda bulunarak önemli bir rol oynayabilir.

Bütün bunlar, prestij gibi ekonomik olmayan etmenlerle güdülenen isteklerin oluşturulmasını engelleyemeyecektir. Bu tür isteklere birçok örnek verilebilir. Kuramsal olarak edinilecek işleri olabildiğince açık bir biçimde belirleyerek bunlar ortadan kaldırılmalıdır. Ancak bu tanımlamaların psikolojik ve teknolojik yönleri de gözönüne alınmalıdır, bu onların sürekli biçimde yeniden gözden geçirilmelerini gerektirir. Yukarıda VIII. bölümde, eğitim düzeyine göre aktif nüfusun yapısı ve üretimin kesimlere göre oluşumu arasında bir uyum oluşturulmuştur. Göstermeye çalışıklarımızın açıklığı için ölçütleri geniş ölçüde artırılmış aşırı boyutlarda basitleştirilmiş bir şema kullanılmıştır. Her eğitim düzeyi genel ve teknik yetiştirme olarak ayrılabilir, her ikisi de kendi aralarında bölümlere ayrılabilir. Dahası her kesimin, çok sayıda alt kesimler itibarıyla dökümü yapılabilir. Birinci ve ikinci kesimler göreceli olarak üniversite düzeyinde öğrenim görmüş daha az sayıda personel çalıştırıyorsa, bu tür personel için talep üçüncü ve dördüncü kesimlerde daha büyük olur. 1975 yılındaki değişik kesimler ve altkesimlerdeki eğitim düzeyine göre işgücünün dağılım örneği Çizelge 5'de verilmiştir. Yazar diğer Avrupa ülkelerinden aynı tür bilgileri bulamadığından, Hollanda örneğini vermiştir.

Çizelge 5, eğitim ve araştırmanın alt kesimlerde çalışan üniversite ya da yüksek eğitilmiş kişilerin sayısı, Merkezi Planlama Bürosu'nun 1990 yılı için öngördüğü % 15.6 aktif nüfusun üzerinde olduğunu göstermektedir. Araştırma hizmetleri isteği hızla artmaya devam ettiği ölçüde; ücretlerde makul bir düzenleme yoluna gitmek koşuluyla bu sınıf personel için geniş iş olanakları sağlayacaktır. Bu son noktada, Wolfson'un (1979) sergilediği gibi bir sorun çıkabilir. Çünkü üniversite mezunu personele gereksinimin artması doğrudan ücret düzeyini de arttıracaktır. Bununla birlikte, bu personelin büyük bir bölümüne kamu kesiminde ya da kamu fonlarıyla desteklenmiş alt kesimlerde görevlendirilebileceği ücretlerin sınırlandırılması da benimsetilebilir. Ne olursa olsun, biçimsel bir eğitim ya da diplomalı fazlalığına gidilmediği görülmektedir.

XII. EN AZ BÜYÜMENİN GEREKLİLİĞİ

Son yirmi yılın deneyimi bizi özellikle gelişmiş ülkelerde, büyüme-ye sınırlamalar getirmeye doğru götürmektedir. Bunun en az dört nedeni bulunmaktadır:

Çizelge 5.
Ekonomik Kesimler ve Eğitim Düzeyine Göre İşgücünün Yapısı Hollanda 1975

	İşgücünün yüzdesi	Eğitim Düzeyi										
		İlk					Genel					Or. Tek. Y. Ok. Üniv. Topl.
		1. devre	Genel	1. devre	Mesleki	Orta	Genel	Or. Tek.	Y. Ok.	Üniv.	Topl.	
Tarım	6.4	47.7	3.4	46.7		0	1.1	1.1	1.1	0	100	
Sanayi-İmalat	24.6	42.4	9.1	32.3		3.0	8.1	8.1	4.1	1.0	100	
İnşaat	9.4	39.4	4.1	43.4		1.0	9.1	9.1	3.0	0	100	
Ticaret	19.8	37.0	16.0	30.0		4.0	9.0	9.0	3.0	1.0	100	
Ulaşım-Haberleş.	6.7	42.0	16.0	25.0		4.0	9.0	9.0	3.0	1.0	100	
Banka-Sigorta	10.6	15.0	28.0	14.0		11.0	18.0	18.0	8.0	6.0	100	
Yönetim	6.2	17.0							7.9	6.2	100	
Eğitim	5.9	10.7							49.0	16.5	100	
Sağlık Hizmetleri	4.9	15.6							9.6	10.5	100	
Kültür Hizmetl.	4.6	31.9							13.1	2.0	100	
Araş. Kurumları	0.9	15.2							17.7	19.4	100	

1. Bu ülkelerin doğal çevreyi koruma gereksinimi, çevreyi kirletici her çeşit etkinliklere sınırlamalar getirilmesini zorunlu kılacaktır.
2. Enerji kıtlığı, güvenilir kaynakların yokluğu; birçok sanayi alanında kısıtlamaları da beraberinde getirecektir.
3. Belli bir sayıda sabit tutulacak nüfus yoğunluğu, üretim hacminin azalmasına neden olacaktır.
4. Ülke içi, ülkelerarası ve ülkelerin her birinde kaynakların eşitsizce dağılımı, gelişmiş ülkelerin refahına bile sınırlar getirilmesini gerektirecek ve helki de şimdiki düzeyden daha da düşük olacaktır.

“İyimser” ve “kötümser”ler arasında bu konudaki tartışma uzun zamandır süregelmektedir ve her ikisi de Malthus’ün bu konuda öne sürdüğünü anımsayacaklardır. Son yıllarda tartışma biyologlarca Ekoloji ve Etnoloji gibi yeni sözcüklerle de güçlendirilmiştir. Son olarak 1968’den beri Roma Kulübü’nün ve başkanı Dr. Aurelio Peccei’nin etkinlikleri, buna yeni bir boyut kazandırmıştır. Bu son birkaç onyılıda, elli yıl önce düşünülemez kadar bilgilere yeni bilgiler ekleyen şaşırtıcı sayıda araştırmalar yayınlanmış, ama yine de bu, rahat ve tehlikesiz bir geleceği planlamak için yeterli değildir.

Bu son bölümde “mevcut toplumsal düzen korunmak isteniyorsa, gelişme sürdürülmelidir” biçiminde klasik görüşün eleştirilmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda yadırganan bu önerinin “Komünistlerce” olduğu kadar “Kapitalistlerce” de dile getirilmesidir. Öte yandan bilinmesi gereken gerçek sorun atlanmaktadır: Büyümenin belirsiz biçimde sürdürülmesi mümkün müdür?

Burada savunulacak tez, hemen hemen sıfır bir büyümedir ki, bu da üretim sisteminin işleyişine hiç bir zarar vermeyecektir, asıl kanıt: Bu üretim sisteminin işleyişinin sürekli olarak değişen yaş kümeleri ya da kuşaklarca yönlendirilmesidir: Her yıl 65 yaşındaki insanlar kendi köşelerine çekilirler ve okullardan, diğer eğitim kurumlarından yeni mezun bir küme piramidin tabanında yer alır. Her düzeyde, aynı yaştan bir kümenin üyeleri başka bir kümenin yerini dolduracaklar, aralarında rekabet edecekler, her biri rakiplerini geçerek uygun bir yer edineceklerdir. -Rekabet zihniyetini destekleyen şey (sosyalist veya kapitalist, bu iki terim de rastlantı sonucu kullanılmıştır), genelde iyi bir etkinlik düzeyidir.

Burada desteklenen sav, bir ulusal ekonominin verimini (kişi başına ortalama gelir, kaygıyla karşılanmıştır) kişi başına sermayenin, ye-

tiştirme düzeyinin (insan sermayesi) ve ekonominin büyüme oranının işlevidir.

$$Y = aK + be + cg + d \text{ olsun}$$

Y= 1969 yılı, fert başına gelir (dolar olarak)

K= 1954 yılında fert başına sermaye

e= eğitim düzeyi değişkeni

g= Y'nin büyüme oranı

a, b, c= değişkenlerinden her birinin ölçüt katsayılarla çarpımı
(K, e, g)

d= eklenecek sabit bir sayı

Eğitim düzeyi değişkeni 1960 yılında yükseköğretimde her 1000 kişiden 20-29 yaş kümesi bireylerin oranını simgeler. Büyüme oranı 1960-1969 dönemi oranıdır. Sermayeye gelince, elimizde bulunan, verilebileceğimiz tek doğru veri (Goldsmith ve Saunders, 1959) 1954 yılına aittir. 11 ülkenin verileri baz olarak alındığında:

$$Y = 0.29 K + 0.0075e - 0.0084g + 1.09$$

(0.08) (0.0031) (0.049) (0.33)

$$R^2 = 0.835 \text{ bulunur.}$$

Parantez içindeki sayılar gerileme katsayılarının değişken türlerini göstermektedir. Görüleceği gibi, bu denklem, verilerin sıralandığı 11 ülkede kişi başına düşen gelirlerin değişkenliğini doyurucu bir biçimde açıklamaktadır. Bu ülkelerden herhangi birinin etkililik düzeyinde büyüme oranının anlamlı hiç bir etkisi yoktur. İsviçre örneği, çok yavaş bir büyüme oranına karşın etkili olunabileceğini gösteren bir örnek olarak karşımızdadır. Gelişmekte olan ve en kalabalık ülkelerden onbeşi arasında uygulanmış aynı tür deneysel bir testte, kişi başına düşen gelirin büyüme oranına hiç bir belirgin etkisinin olmadığını göstermektedir. (Tinbergen, 1979).

Enuygun bir gelişmenin koşullarının araştırılmasında büyüme oranının kendi başına, en önemli olmadığı, son bölümün başında sıralanmış olan öğelere öncelik verilmesi gerektiği, daha az bencil ve daha az çıkarıcı amaçların güdülmesi, iş ve malların daha adil dağılımının bilinmesi gerektiği sonucu çıkarılabilir.